

R. WILLAME: *Les Fondements Phenomenologique de la Sociologie Comprehensive*; Alfred Schutz et Max Weber. Nijhoff (La Haye) 1973 ss. 220.

W.L. Bühl we wprowadzeniu do pracy *Verstehende Soziologie*¹ (wybór tekstów) wykazuje, że tzw. socjologia rozumiejąca, która nawiązuje do koncepcji M. Webera, rozwijana jest dziś przez tzw. teorię działania społecznego, kierunki socjologii o orientacji marksistowskiej oraz fenomenologicznej. Recepcji myśli Webera i rozwijaniu jej przez fenomenologiczną socjologię poświęcona jest praca R. Williame *Les Fondements Phénomologiques de la Sociologie Compréhensive: Alfred Schutz et Max Weber*².

A. Schutz przyjął koncepcję działania społecznego Webera i podjął próbę podbudowania jej fenomenologią E. Husserla, a szczególnie jego teorią intencjonalności. Metoda fenomenologiczna według niego pozwala dokładniej określić status epistemologiczny socjologii i wzbogacić treść pojęć Webera (28). Wprawdzie Schütz opiera się na socjologicznych założeniach Webera, poddając je równocześnie krytyce, w tym szczególnie pojęcie sensu. Ten ostatni stał na stanowisku, że socjologia powinna zrozumieć sens działania społecznego przez dotarcie do motywu podejmowania działania, ale nie zajął się wyjaśnieniem sposobu nadawania tegoż sensu działania społecznemu przez podmiot działający. Trzymał się również naiwnej koncepcji świata społecznego uważając, że podmiot A widzi swoje działanie posiadające sens oraz że tak samo dostrzega ów sens podmiot B i odwrotnie (17).

Zdaniem Williame fundamentalnym problemem dla Schutza jest wyjaśnienie sposobu nadawania działaniu sensu przez podmiot. Jeśli chcemy zrozumieć sens społecznego działania, to musimy go odnieść do podmiotów działania będących jego nosicielami, które nadają mu odpowiedni sens. Należy zatem zająć się interpretacją intencjonalności, od której pochodzi działanie społeczne, oraz pokazać, jak ta intencjonalność określa to działanie, a następnie odrywa się od podmiotów stając się czymś obiektywnym, niezależnym od podmiotów (18).

Schutz bierze za punkt wyjścia strukturę czasową działania nawiązując do analiz Husserla, które pozwoliły mu wprowadzić ważne rozróżnienie działania na spełniające się (*Handeln, agir*) i spełnione (*Handlung, action*). W związku z tym mamy tu dwie strony tej samej rzeczywistości, która nie jest równocześnie ujmowana w tych dwu aspektach przez działającego. Działanie spełniające się nie jest jeszcze zobiektywizowane w oczach działającego, natomiast spełnione jest już zobiektywizowane, ku któremu kieruje on wtórnie swoją refleksję, nadając mu sens. Sens więc wiązany jest z *action* a nie z *agir*. U podstaw wszelkiego działania znajduje się projekt (*un projet*), tj. wyobrażenie sobie pewnego rezultatu, który ma być osiągnięty w przyszłości. Ten projekt jest formowany przez *ego* z pozycji własnej sytuacji biograficznej i w konkretnej sytuacji społecznej *hic et nunc* (36). Do sytuacji biograficznej zalicza Schutz pozycję, jaką *ego* zajmuje w społeczności, doświadczenia, jakie zdobył, oraz *pensum* wiedzy (*le stock de connaissances*). W każdym momencie swojej egzystencji *ego* posiada poznanie pewnego zakresu universum, w którym podejmuje działanie. Także świat społeczny (sytuację społeczną) Schutz ujmuje w aspekcie czasowym i przestrzennym (*Umwelt, Vorwelt, Folgewelt*). Definicję działania społecznego wzbogaca on pojęciem świadomości *ego* intencjonalnie skierowanej ku drugiemu podmiotowi (*l'orientation vers autrui*). Nie każde działanie skierowane ku drugiemu podmiotowi staje się działaniem społecznym, ale takie, które wzbudza

¹ *Verstehende Soziologie. Grundzüge und Entwicklungstendenzen*. München 1972.

² W recenzji tej zajmujemy się omówieniem szczególnie części poświęconej poglądom A. Schutza.

oczekiwane zachowanie się podmiotu drugiego i dającego odpowiedź na działanie ego oraz odpowiedź, jaką będzie ono dawać na zachowanie się *alter ego*. Williame dowodzi, że do wyjaśnienia tej problematyki A. Schutz potrzebował wprowadzenia rozróżnienia motywu rezultatu (*motif-terme*, *Umzu-Motif*) i motywu przyczyny (*motif-cause*, *Weil-Motif*). Projekt *ego* dotyczący wywołania odpowiedniego zachowania *alter ego*, na które *alter ego* dawać będzie odpowiedź, jest *motif-terme* przy konstytuowaniu się działania społecznego. Następnie to działanie *ego* staje się dla *alter ego* *motif-cause* działania. Podmiot A, który jest w interakcji z podmiotem B, ujmuje swój *motif-terme* działania jako *motif-cause* oczekiwanego działania swego partnera i odwrotnie. Podmiot A jest gotów ująć *motif-terme* działania B jako *motif-cause* swojego własnego zachowania. W bezpośredniej relacji *face à face* zachodzącej pomiędzy podmiotem A i B każdy partner uczestniczy w konstytuowaniu motywów zachowania się swojego partnera (s. 90). Zdaniem Schütza analizę konstytuowania się sensu w sferze *ego* należy w całości odnieść do sfery *alter ego*, co daje podstawę przyjęcia możliwości wzajemnego komunikowania przeżywanymi wartościami. Podmioty te zajmują taką samą przestrzeń, żyją w tym samym czasie, które wymieniają między sobą przeżycia. Natomiast do zrozumienia sensu subiektywnego dochodzi się poprzez znaki będące jego wskaźnikami.

Wprowadzone zostało tu także rozróżnienie pomiędzy naturalnym rozumieniem sensu w świecie życia codziennego przez podmioty uczestniczące w tym życiu oraz poznaniem tegoż sensu przy zastosowaniu zabiegów naukowych przez socjologa. Schutz stara się również ustalić relacje, jakie zachodzą pomiędzy tymi dwoma typami poznania. Według niego poznanie naukowe opiera się i wyrasta z poznania „naturalnego”. Różnice występują natomiast w zakresie stosowanej metody i używania pojęć.

Socjolog zawiesza swój udział w tworzeniu rzeczywistości społecznej dnia codziennego (192), on przekracza sytuacje biograficzne podmiotów tworzących to życie i zajmuje miejsce człowieka nauki.

Pojęcia socjologiczne są konstrukcją drugiego stopnia (*construction au second degré*). Socjologia rozumiejąca usiłuje rekonstruować twory subiektywne podmiotów działających w społeczeństwie. Socjolog porządkuje zaobserwowane działania i podmioty tegoż działania, ujmuje je w typy idealne zarówno przedmiotowe, jak i osobowe (104–105). Typ idealny powinien być tak skonstruowany, aby odpowiadał działaniu jednostek w życiu codziennym i był dla nich komunikatywny. Powinien dać się weryfikować (191). Konstrukcja socjologa musi się zgadzać z rzeczywistością społeczną. Schütz postuluje adekwatność typu idealnego z rzeczywistością społeczną dnia codziennego, ale jak stwierdza R. Williame, postulat ten nie został przez niego dokładnie określony.

Zwrócił tylko uwagę na struktury podstawowe przeżywane przez podmioty w życiu codziennym (119). Wprawdzie ukazuje on liczne powiązania międzypersonalne w różnych sferach życia społecznego (*Umwelt*, *Mitwelt*, *Vorwelt*, *Folgewelt*) w momencie ich powstawania, ale podstawową relacją według niego jest bezpośrednia relacja *face à face*. Schütz zdaniem R. Williame sprowadza całą rzeczywistość społeczną do rzeczywistości kształtowanej przez podmioty jednostkowe, pozostające w relacji *face à face* — do sieci relacji między jednostkami. Zdaniem P. Hamiltona rzeczywistość społeczna w ujęciu Schütza jest konstrukcją znaczeń nadawanych przez podmioty działania. Istnieje ona o tyle, o ile te działania mają sens dla podmiotów partycypujących w interakcji³. Z uwagi na to, że rzeczywistość społeczna konstruowana jest przez świadomość poszczególnych jednostek, dlatego też jej natura może być poznawana metodami zupełnie odmiennymi od metod, którymi posługują się nauki przyrodnicze⁴. Zdaniem Williame brak jest u Schütza ujmowania społeczności jako całości, w ramach której zachodzą działania podmiotów jednostkowych. Schützowi nie udało się rozwiązać problemu całości. Podjął się tego Merleau-Ponty, stwierdza Williame, rozpatrując społeczność jako rzeczywistość już istniejącą, jako pewną całość, w której podmioty są „wkomponowane” i zaangażowane

³ Social reality is to be seen as a meaning-constructe rather than any natural reality: it exists only in so far as it has a meaning for its participants (P. Hamilton. *Knowledge and social structure. An introduction to the classical argument in the sociology of knowledge*. London 1974 s. 136.

⁴ Tamże.

Schütz raczej ukazuje sam proces kształtowania rzeczywistości społecznej przez jednostki w działaniu społecznym. Koncepcja A. Schütza, zdaniem R. Williame, jest niewykończona. Wydaje się, że ocena taka jest zbyt surowa, ponieważ A. Schütz przede wszystkim chciał pokazać proces kształtowania się rzeczywistości społecznej.

Praca tu prezentowana jest z zakresu epistemologii socjologicznej. Autor wskazał na koncepcje epistemologiczne M. Webera, które rozwinął Schütz. Praca ta byłaby jeszcze bardziej wartościowa, gdyby autor zarysował przynajmniej ogólnie, jak koncepcja Schütza rozwijana jest dalej np. przez P. Bergera i T. Luckmanna⁵. Autorzy ci zwrócili uwagę na zjawisko obiektywizowania się działania społecznego, które z czasem staje się czymś zewnętrznym wobec jednostek i od nich niezależnym. Człowiek tworzy świat społeczny i następnie przeżywa go jako coś obiektywnego. Relacja między człowiekiem jako twórcą świata społecznego a tym światem ma charakter dialektyczny. Między procesem eksternalizacji i obiektywizacji zachodzi stałe dialektyczne powiązanie. Zobiektywizowany świat społeczny wraca do podmiotu, jest internalizowany w procesie socjalizacji. Należy więc mówić zdaniem P. Bergera i T. Luckmanna o potrójnym powiązaniu dialektycznym człowieka ze światem społecznym.

Ks. Franciszek Mazurek

⁵ *The social Construction of Reality*. New York 1967.